BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA MUZEY PEDAGOGIKASI VOSITASIDA UMUMMADANIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH

Murodova Durdonaxon Kamoliddinovna
Quvasoy shahar 2-sonli ixtisoslashtirilgan maktab
ma’naviy- ma’rifiy ishlar bo’yicha direktor o‘rinbosari

Annotatsiya
Mazkur tezisda bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy tayyorlash jarayonida muzey pedagogikasi vositasida umummadaniy kompetensiyani shakllantirish muammosi tadqiq etilgan. Muzey pedagogikasining mohiyati, tamoyillari va imkoniyatlari tahlil qilingan, bo‘lajak o‘qituvchilarning umummadaniy kompetensiyasini shakllantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlar asoslab berilgan. Tadqiqot natijasida umummadaniy kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *muzey pedagogikasi, umummadaniy kompetensiya, bo‘lajak o‘qituvchilar, kasbiy tayyorgarlik, madaniy-ma’rifiy faoliyat, kompetensiyaviy yondashuv, ekskursiya-dars, milliy madaniy meros, pedagogik texnologiya, integrativ ta’lim.*

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, pedagog kadrlar tayyorlash sifatini yuksaltirish O‘zbekiston Respublikasining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Prezident Sh.M.Mirziyoyevning ta’lim sohasidagi islohotlarida pedagog kadrlarning nafaqat kasbiy, balki madaniy-ma’naviy saviyasini oshirish masalasi alohida e’tiborga olingan. Shunday ekan, bo‘lajak o‘qituvchilarda umummadaniy kompetensiyani shakllantirishning samarali yo‘llarini izlash dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida namoyon bo‘ladi [1, 4-5-b.; 2, 12-b.; 3, 18-b.].

Umummadaniy kompetensiya - shaxsning milliy va umumbashariy madaniy qadriyatlarni anglash, ijtimoiy-madaniy muhitda muloqot qila olish, san’at, adabiyot, tarix va me’morchilik sohasidagi bilimlarini kasbiy faoliyatida tatbiq etish qobiliyatidir. Bu kompetensiya o‘qituvchi uchun ayniqsa muhim, chunki o‘qituvchi bir vaqtning o‘zida ta’lim beruvchi, tarbiyachi va madaniy yo‘naltiruvchi sifatida faoliyat ko‘rsatadi [4, 87-b.; 5, 34-b.].

Muzey pedagogikasi - muzey muhiti va uning resurslarini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish orqali ta’lim oluvchilarning intellektual, estetik va madaniy rivojlanishiga xizmat qiluvchi pedagogika sohasidir. So‘nggi o‘n yilliklarda dunyo pedagogika fanida muzey pedagogikasi yo‘nalishi jadal rivojlanib, oliy ta’lim tizimiga keng joriy etilmoqda. O‘zbekistonda ham muzeylar pedagogik faoliyat uchun noyob imkoniyatlar manbai bo‘lib xizmat qilishi mumkin: mamlakatimizda 150 ga yaqin muzey muassasasi mavjud bo‘lib, ularning pedagogik salohiyatidan ta’lim jarayonida hali yetarlicha foydalanilmayapti [6, 15-b.; 8, 42-b.].

Mazkur tezisda muzey pedagogikasi vositasida bo‘lajak o‘qituvchilarda umummadaniy kompetensiyani shakllantirish masalalari ko‘rib chiqiladi, bu yo‘nalishning nazariy asoslari bayon etiladi va amaliy yondashuvlar tavsiya etiladi.

Muzey pedagogikasining mohiyati va bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorloviga tatbiqi. Muzey pedagogikasi XX asr boshlarida G‘arbiy Evropada shakllangan bo‘lsada, ilmiy jihatdan asoslangan pedagogik yo‘nalish sifatida XX asrning ikkinchi yarmida to‘liq qaror topdi. Rus olimi B.A.Stolyarov, nemis tadqiqotchilari K.Fröhlich va B.Commandeur, amerikalik pedagoglar J.Falk va G.Hein muzey pedagogikasining nazariy asoslarini yaratishda muhim hissa qo‘shgan. Ularning tadqiqotlarida muzey muhitining o‘ziga xos ta’limiy xususiyatlari, jonli eksponatlar orqali bilimlarni uzatish imkoniyatlari va ta’lim oluvchining faol bilish faoliyatini uyg‘otish mexanizmlari asoslangan [6, 8-12-b.; 7, 16-b.; 8, 23-b.; 9, 41-b.].

Muzey pedagogikasining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat: birinchidan, ko‘rgazmalilik tamoyili - bilimlarni autentik ob’ektlar orqali taqdim etish; ikkinchidan, tarixiylik tamoyili - madaniy hodisalarni o‘z tarixiy kontekstida o‘rganish; uchinchidan, emosionallik tamoyili - ta’lim jarayoniga hissiy-estetik komponentni kiritish; to‘rtinchidan, faoliyatlilik tamoyili - ta’lim oluvchini faol tadqiqotchi sifatida jalb etish. Ushbu tamoyillar majmuasi muzey pedagogikasini an’anaviy ta’lim usullaridan sifat jihatidan farqlab, umummadaniy kompetensiyani shakllantirishdagi noyob imkoniyatlarini belgilab beradi [6, 45-52-b.; 10, 78-b.].

Oliy pedagogik ta’limga integratsiya nuqtai nazaridan muzey pedagogikasining quyidagi shakllari ahamiyatlidir: ekskursiya-dars (muzey muhitida pedagogik maqsad bilan tashkil etilgan mashg‘ulot), muzey seminarlari (eksponatlar asosida munozarali ta’lim), loyiha faoliyati (muzey materiallarini o‘rganish va qayta taqdim etish), virtual muzey texnologiyalari (raqamli formatda muzey muhitini simulyatsiya qilish) va muzey treningleri (amaliy ko‘nikmalar mashqi) [4, 112-114-b.].

Umummadaniy kompetensiyaning tarkibiy tuzilishi. Tadqiqotimizda umummadaniy kompetensiyaning quyidagi tarkibiy komponentlari ajratib ko‘rsatildi: kognitiv komponent (milliy va dunyo madaniyati, san’at, tarix sohasidagi bilimlar); faoliyatli komponent (madaniy ob’ektlarni tahlil qilish, interpretatsiya qilish, baholash ko‘nikmalari); aksiologik komponent (madaniy qadriyatlarga hurmat va ularga intilish munosabati); kommunikativ komponent (madaniy kontekstda samarali muloqot qila olish); refleksiv komponent (o‘z madaniy rivojlanishini anglab, yo‘naltirib bora olish). Bu besh komponent bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, muzey pedagogikasi ularning har birini rivojlantirishda o‘ziga xos imkoniyatlar yaratadi.

1-jadval

Muzey pedagogikasi metodlarining umummadaniy kompetensiya komponentlarini rivojlantirishdagi o‘rni

Muzey pedagogikasi metodi	Maqsad	Rivojlantirilayotgan komponent	Kutilayotgan natija

Ekskursiya-dars	Tarixiy-madaniy bilimlarni jonli muhitda o‘zlashtirish	Kognitiv, faoliyatli	Bilimlar chuqurlashadi, kuzatish ko‘nikmalari rivojlanadi
Loyiha faoliyati	Muzey materiallarini mustaqil tadqiq etish va taqdim etish	Faoliyatli, refleksiv	Tadqiqotchilik va kreativ tafakkur shakllanadi
Virtual muzey texnologiyasi	Raqamli muhitda madaniy merosga qiziqishni oshirish	Kognitiv, kommunikativ	Axborot-madaniy savodxonlik oshadi
Muzey treningi	Eksponat tahlili va taqdimot ko‘nikmalarini mashq qilish	Faoliyatli, kommunikativ	Og‘zaki va yozma ifoda ko‘nikmalari yaxshilanadi
Madaniy voqealar tahlili	Ijtimoiy-madaniy hodisalarni baholash va munosabat bildirish	Aksiologik, refleksiv	Qadriyat yo‘nalishlari va madaniy bag‘rikenglik shakllanadi

Jadval ma’lumotlari muzey pedagogikasi metodlarining har biri umummadaniy kompetensiyaning muayyan komponentlarini rivojlantirishga yo‘naltirilganligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, ekskursiya-dars metodida talabalar passiv eshituvchi emas, balki faol kuzatuvchi va tadqiqotchi sifatida ishtirok etadi. Muzey muhitining emotsional ta'siri bilim o‘zlashtirish jarayonini yanada samarali qiladi. Loyiha faoliyati esa talabaning ijodiy va refleksiv tafakkurini rivojlantirib, kelajakdagi o‘qituvchilik faoliyati uchun mustaqil ishlash malakalarini shakllantiradi.

Virtual muzey texnologiyalarining joriy etilishi, ayniqsa zamonaviy sharoitda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, O‘zbekiston tarixi davlat muzeyi, Amir Temur muzeyi va Afrosiyob arxeologiya muzeyining virtual ko‘rinishlari orqali viloyat universitetlari talabalari ham Toshkentdagi yirik madaniy ob’ektlarni virtual tarzda o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu geografik cheklovlarni bartaraf etib, umummadaniy kompetensiyani shakllantirishni demokratlashtiradi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash tizimiga muzey pedagogikasini integratsiyalash. Tadqiqotimizda bo‘lajak o‘qituvchilarning ta’lim dasturiga muzey pedagogikasini integratsiyalashning uch modeli taklif etiladi: birinchi model - mustaqil fan sifatida («Muzey pedagogikasi» kursi, 36 soat); ikkinchi model - mavjud fanlarga

integratsiya (pedagogika, ta’lim texnologiyalari, estetik tarbiya fanlariga qo‘shimcha modullar kiritish); uchinchi model - amaliyot komponenti (muzey muassasalarida pedagogik amaliyot o‘tash). Mazkur modellar bir-birini inkor etmay, balki bir-birini to‘ldirib, kompleks natija beradi.

Muzey pedagogikasi asosida umummadaniy kompetensiyani shakllantirishning uch bosqichli jarayoni tavsiya etiladi: birinchi bosqich (1-2-semestr) - motivatsion-kognitiv bosqich, unda talabalar muzey muhiti bilan tanishtiriladi, madaniy bilimlar bazasi yaratiladi; ikkinchi bosqich (3-4-semestr) - faoliyatli-amaliy bosqich, unda talabalar ekskursiya-darslar, loyihalar va treninglar orqali ko‘nikmalarini rivojlantiradi; uchinchi bosqich (5-8-semestr) - integrativ-kreativ bosqich, unda talabalar egallagan madaniy bilim va ko‘nikmalarini kasbiy faoliyatga muvaffaqiyatli tatbiq etishni o‘rganadi.

2-jadval

Muzey pedagogikasi asosida umummadaniy kompetensiyani shakllantirishning bosqichli tizimi

Bosqich	Nomi	Asosiy faoliyat turlari	Shakllantirilayotgan kompetensiya
I bosqich	Motivatsion-kognitiv (1-2-semestr)	Muzeyga tanishuv ekskursiyalari, ma’ruzalar, suhbatlar	Madaniy bilimlar asosi, qiziqish va motivatsiya shakllanadi
II bosqich	Faoliyatli-amaliy (3-4-semestr)	Ekskursiya-darslar, loyiha faoliyati, muzey treninglari	Ko‘nikma va malakalar, kommunikativ va refleksiv kompetensiya
III bosqich	Integrativ-kreativ (5-8-semestr)	Virtual muzeylar, kasbiy amaliyot, ijodiy loyihalar	Yaxlit umummadaniy kompetensiya, kasbiy ijodkorlik shakllanadi

Pedagogik tajriba-sinov natijalarining tahlili shuni ko‘rsatadiki, muzey pedagogikasi metodlarini qo‘llagan guruhlarda talabalarning umummadaniy kompetensiya darajasi sezilarli darajada oshgan. Jumladan, kognitiv komponent bo‘yicha o‘rtacha ball 3,2 dan 4,6 ga (44% o‘sish), faoliyatli komponent bo‘yicha 2,9 dan 4,4 ga (52% o‘sish), aksiologik komponent bo‘yicha 3,5 dan 4,7 ga (34% o‘sish) yuksalgan ($n=60$, $p<0,01$). Nazorat guruhida esa bu ko‘rsatkichlar ahamiyatli o‘zgarmasdan qoldi. Sifatiy tahlil natijalariga ko‘ra, tajriba guruhidagi talabalar o‘z nutqi, estetik didi va madaniy hodisalarga munosabatida yuqori darajada etuklik ko‘rsatdi.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot natijalari muzey pedagogikasi bo‘lajak o‘qituvchilarda umummadaniy kompetensiyani shakllantirishning samarali vositasi ekanligini ko‘rsatdi. Muzey muhiti ta’lim oluvchilarning motivatsiyasini oshirib, bilimlarni

o‘zlashtirishda emotsional va estetik yondashuvni ta’minlaydi hamda yuqori pedagogik natijalarga erishishga yordam beradi.

Tadqiqot asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi: muzey pedagogikasini oliy pedagogik ta’lim jarayoniga integratsiyalash umummadaniy kompetensiya rivojlanishini jadallashtiradi; ekskursiya-dars, loyiha faoliyati, virtual muzey va trening metodlarining kompleks qo‘llanilishi kompetensiya komponentlarini rivojlantiradi; uch bosqichli model esa ushbu jarayonning izchil va tizimli amalga oshishini ta’minlaydi.

Amaliy tavsiya sifatida oliy pedagogik ta’lim muassasalarida «Muzey pedagogikasi» fanini joriy etish, universitet va muzeylar hamkorligini kuchaytirish, talabalar uchun muzey amaliyoti bazalarini yaratish hamda malaka oshirish kurslariga maxsus modullar kiritish taklif etiladi. Ushbu chora-tadbirlar bo‘lajak o‘qituvchilarning madaniy rivojlanishi va ta’lim sifati oshishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. "2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida".

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni. "O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida".

3. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.

4. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2015. - 312 b.

5. Xolmatov N.N. Ta’lim sifatini baholashning zamonaviy yondashuvlari. Toshkent: TDPU, 2019. - 224 b.

6. Столяров Б.А. Музейная педагогика: история, теория, практика. Москва: Высшая школа, 2004. - 216 с.

7. Гнедовский М.Б. Современные тенденции развития музейной коммуникации // Музееведение. - Москва, 1990. - С. 16–34.

8. Falk J.H., Dierking L.D. The Museum Experience Revisited. - Walnut Creek: Left Coast Press, 2012. - 336 p.

9. Hein G.E. Learning in the Museum. - London: Routledge, 1998. - 203 p.

10. Hooper-Greenhill E. Museums and Education: Purpose, Pedagogy, Performance. — Abingdon: Routledge, 2007. - 224 p.